

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

УДК 374.1

Ю. Ю. ІВАНЬО

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ ГОТОВНОСТІ ШКОЛЯРІВ ДО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ТИПУ «ЛЮДИНА – ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ» ЯК ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

Охарактеризовано показники, критерії та окремі методики визначення рівнів готовності учнів до вибору майбутньої професії типу «людина – художній образ» в контексті завдань професійної діагностики. Визначено, що оцінювання сформованості готовності до вибору майбутньої професії ґрунтується на окремих критеріях основних компонентів цієї готовності та методиках її оцінювання як цілісного явища.

Ключові слова: *готовність до вибору професії, критерії готовності, тип професій «людина – художній образ».*

Ю. Ю. ИВАНЬО

ОПРЕДЕЛЕНИЕ УРОВНЕЙ ГОТОВНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ К ВЫБОРУ ПРОФЕССИИ ТИПА «ЧЕЛОВЕК – ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ» КАК ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ

Охарактеризованы показатели, критерии и отдельные методики определения уровней готовности учащихся к выбору будущей профессии типа «человек – художественный образ» в контексте задач профессиональной диагностики. Определено, что оценки сформированности готовности к выбору будущей профессии основывается на отдельных критериях основных компонентов этой готовности и методиках ее оценки как целостного явления.

Ключевые слова: *готовность к выбору профессии, критерии готовности, тип профессий «человек – художественный образ».*

YU. YU. IVANIO

THE DEFINITION OF THE LEVELS OF THE SCHOOLCHILDREN' READINESS TO CHOOSE THE PROFESSION OF THE TYPE «HUMAN BEING – ARTISTIC IMAGE» AS A PROBLEM OF THE PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS

The indicators, criteries and the separate methodics of the definition of the levels of the pupils' readiness to choose the future profession of the type «human being – artistic image» are characterized in the context of the professional doagnostics tasks. It is defined that grading of the formed readiness to choose the future profession is based on the separate criteries of the main components of this readiness and the methodics its evaluation as a wholesome phenomenon.

Keywords: *readiness to choose the future profession, criteries of the readiness, the type of the professions «human being – artistic image».*

Одним з важливих завдань сучасної загальної освіти є надання учням допомоги у своєчасному, свідомому та обґрунтованому виборі майбутньої професії відповідно до їх можливостей та побажань з урахуванням об'єктивних вимог і потреб ринку праці. Вирішення цієї проблеми пов'язано з професійним самовизначенням особистості кожного учня. Це особливо важливо, оскільки впродовж останніх років активно розвивається особистісно-орієнтована парадигма освіти. Загалом, проблема виявлення особистісних особливостей та

основних тенденцій вибору майбутньої професії на етапі навчання у загальноосвітній школі набуває все більшої актуальності.

Ученими розкриті організаційно-педагогічні аспекти підготовки учнів загальноосвітньої школи до вибору майбутньої професії (Д. Закатнов, Е. Климов, С. Чистякова, О. Мельник, Е. Павлютенков, М. Піддячий, В. Синявський, Б. Федоришин, М. Янцур та ін.). Шляхи розв'язання проблеми готовності школярів до вибору окремих професій висвітлено в публікаціях Н. Ковтуненко, Н. Матяш, О. Тополь, Н. Шевченко та інших дослідників.

У деяких дисертаційних дослідженнях (Л. Єнтіс, Ю. Кирильчук, Н. Кузан, Л. Оршанський, В. Туляев та інші) розкрито особливості ознайомлення школярів з професіями типу «людина – художній образ» у процесі трудового навчання.

Разом з тим, для успішного вирішення проблеми вибору професій зазначеного типу доцільно діагностувати стан підготовленості учнів до здійснення цього акту, адже зміст трудового навчання у школі доповнюється елементами художньо-технічної творчості та дизайну, розширюється формальна, неформальна та інформальна професійно зорієнтована підготовка школярів за цим напрямом.

Мета статті – охарактеризувати показники, критерії та методики визначення рівнів готовності учнів до вибору майбутньої професії типу «людина – художній образ» в контексті завдань шкільної професійної діагностики.

Визначення стану сформованості готовності учнів до вибору майбутньої професії передбачає оцінювання показників кожного з чотирьох компонентів цієї готовності та розробку алгоритму її оцінювання як цілісного явища. За такого підходу виникає необхідність приведення всіх показників компонентів готовності до вибору професій типу «людина – художній образ» до структури готовності.

Структуру готовності школяра до вибору майбутньої професії за десятьма показниками наведено на рис. 1.1.

Аналіз відповідних методик засвідчив, що переважна більшість з них дає можливість диференціювати сформованість кожного показника готовності до вибору професій типу «людина – художній образ» за трьома рівнями. Це зумовило доцільність дослідження кожного з показників за критеріями, які відповідають цим трьом рівням.

Нижче подано характеристику показників компонентів готовності учнів до вибору професій типу «людина – художній образ» за якісними ознаками – критеріями. Основними показниками мотиваційно-ціннісного компонента готовності до вибору майбутньої професії є певна ієрархія стійких мотивів такого вибору, сформованість професійних інтересів (або інтересів до певних професій) та професійних намірів, наявність професійних ціннісних орієнтацій у школяра.

Критерії визначення мотивів вибору професії учнями:

- високий рівень: диференційована та стійка структура мотивів вибору майбутньої професії, що проявляється у навчально-пізнавальній діяльності;
- середній рівень: професія розглядається як засіб досягнення певних цілей, не пов'язаних безпосередньо з професійною діяльністю, здебільшого наявні суто прагматичні мотиви її вибору;
- низький рівень: мотиви вибору професії нестійкі і не впливають на навчально-пізнавальну діяльність учня.

Критерії визначення професійних інтересів учнів:

- високий рівень: учнем обрано майбутню професію або визначено напрям майбутньої професійної діяльності, здійснюються практичні дії для оволодіння нею;
- середній: учень диференціює професійну діяльність за ступенем привабливості, проявляє певну активність для додаткового ознайомлення з професіями;
- низький: відсутня чітка диференціація професійних інтересів, у професіях привабливими для учня є лише їх окремі сторони, активність, спрямована на оволодіння професією або набуття додаткової інформації, не спостерігається.

Критерії визначення професійних намірів учнів:

- високий рівень: майбутня професія учнем обрана з уточненням спеціальності, розроблено реалістичний особистий професійний план щодо оволодіння нею;

- середній рівень: майбутня професія обрана, але спеціальність не уточнено, наміри не є стійкими, учень орієнтується на найближчу життєву перспективу, обрано напрям подальшого професійно орієнтованого навчання (профіль навчання у старшій школі, професійний навчальний заклад тощо);

- низький рівень: проблема вибору професії не актуалізована або обрано лише тип майбутньої професії, учень сприйнятливий до зовнішнього впливу (думка батьків, друзів тощо), покладається на випадок.

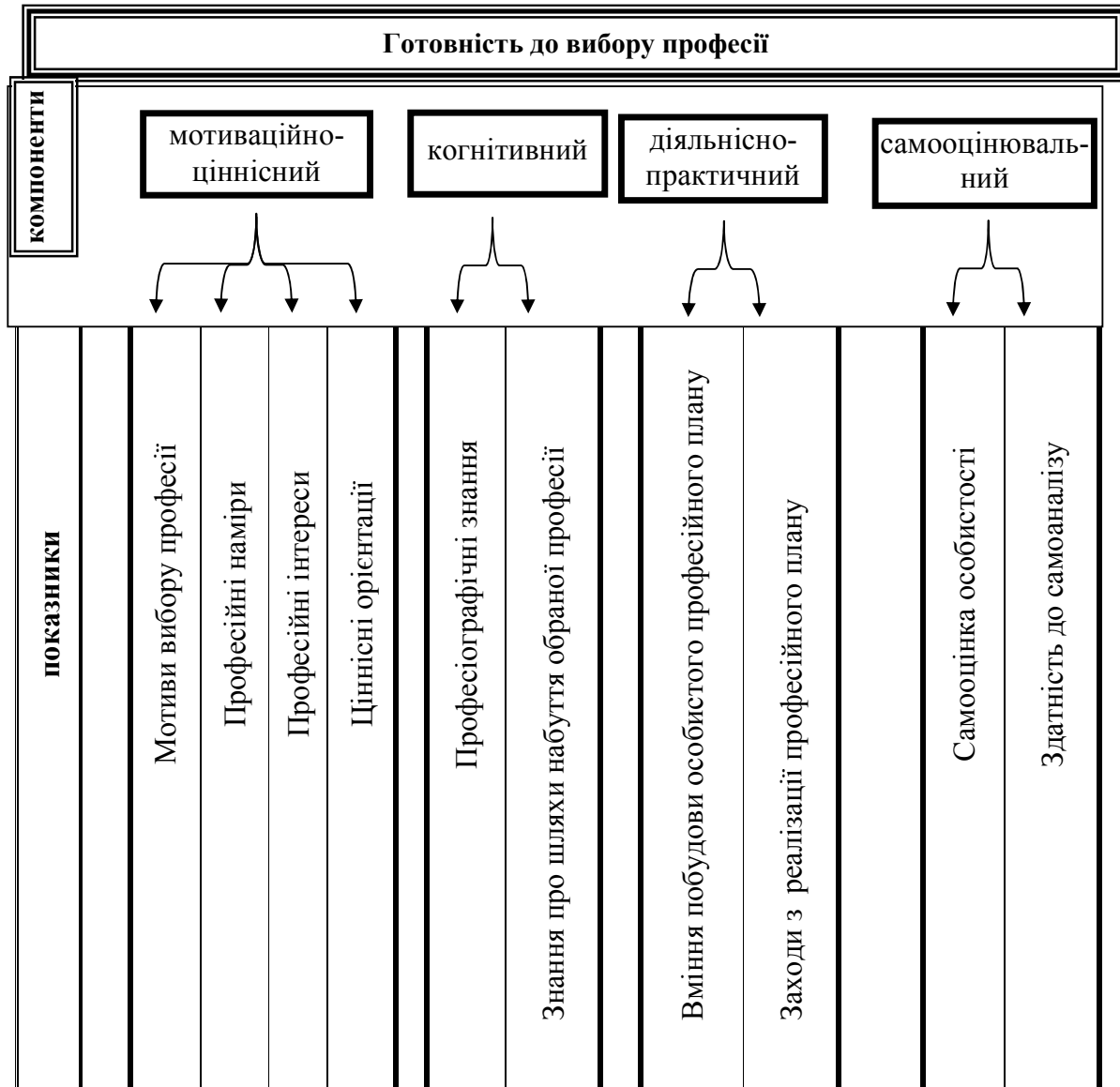

Рис. 1. Структура готовності школяра до вибору професії.

Критерії визначення професійних ціннісних орієнтацій учнів:

- високий рівень: система професійних ціннісних орієнтацій диференційована, в ієрархії професійних ціннісних орієнтацій учня провідне місце належить соціально та особистісно значущим цінностям;

- середній рівень: превалюють особистісно значущі професійні цінності, нечітка диференціація цінностей;

- низький рівень: учень не здатний визначити для себе професійні цінності, їх диференціація відсутня.

• Когнітивний компонент своїми показниками має здатність до аналізу професій, упорядковані систематизовані знання щодо обраної або привабливої професії та шляхів її набуття.

Критерії визначення здатності учнів до аналізу професій:

• високий рівень: учень володіє систематизованою інформацією про світ професій, зокрема розширеною інформацією про професії типу «людина – художній образ», здатний самостійно знаходити релевантну інформацію, володіє методикою аналізу професій;

• середній рівень: учень володіє інформацією про світ професій, але вона не систематизована, за сторонньою допомогою може знайти відповідну професіографічну інформацію та здійснити аналіз професії;

• низький рівень: інформація про світ професій є уривчастою, учень не здатний здійснювати аналіз професії, інформація професіографічного характеру мало цікавить або не цікавить взагалі.

Критерії оцінювання знань про професії типу «людина – художній образ»:

• високий рівень: учні знають про суспільну значущість професії, володіють упорядкованими систематизованими знаннями про предмет, мету, знаряддя та умови праці, основні трудові дії, перспективи працевлаштування і професійного розвитку, близькі професії, вимоги до якостей та стану здоров'я;

• середній рівень: знання учнем змісту професії є узагальненим і неповними, він має базову інформацію про шляхи набуття професії, але знання щодо шляхів професійного розвитку неповні;

• низький рівень: в учня сформовані несистематизовані та неповні знання щодо змісту професійної діяльності, диференціація за спеціальностями в межах професії відсутня, знання про шляхи отримання професії і професійний розвиток в її межах мінімальні або відсутні взагалі.

Діяльнісно-практичний компонент характеризується такими показниками, як сформованість вмінь побудови професійного плану і здійснення практичних заходів щодо його реалізації. Оскільки перелік знань, вмінь та навичок для різних професій типу «людина – художній образ» є дуже різноманітним та орієнтований на певну професію, діагностика його сформованості здійснювалася нами за результатами практичних робіт.

Критерії оцінювання уміння побудови учнями особистого професійного плану:

• високий рівень: учень самостійно знаходить, формулює і здійснює практичні дії щодо вирішення проблем, пов'язаних з вибором майбутньої професії, має сформовані основний та резервний професійні плани;

• середній рівень: учень за сторонньою допомогою знаходить, формулює і вирішує проблеми, пов'язані з вибором майбутньої професії, має частковий, неповний професійний план на найближчу перспективу, здійснює окремі дії або планує здійснювати практичні дії щодо його реалізації;

• низький рівень: проблема вибору професії не актуалізована, професійний план відсутній.

Показниками самооцінювального компонента готовності до вибору професії є здатність до самоаналізу та самооцінка.

Критерії оцінювання розвитку в учнів самооцінки:

• високий рівень: об'єктивна самооцінки, усвідомлення необхідності об'єктивної самооцінки для успішної майбутньої професійної діяльності, розуміння залежності професійних успіхів від природних здібностей та якостей, які необхідні для професій типу «людина – художній образ»;

• середній рівень: самооцінка незначно завищена або занижена, нечітке розуміння важливості адекватної самооцінки для подальшої професійної діяльності, нечітке розуміння залежності між можливостями оволодіння відповідною професією та наявністю адекватних здібностей і якостей;

• низький рівень: самооцінка значно завищена або занижена, розуміння важливості адекватної самооцінки для подальшої професійної діяльності відсутнє, наявність професійно важливих якостей особистості і можливість оволодіння відповідною професією між собою не пов'язуються.

Критерії оцінювання розвитку в учнів здатності до самоаналізу:

- високий рівень: учні володіють систематизованою інформацією про властивості власної особистості, вміють аналізувати власні індивідуальні особливості та зіставляти їх з професійними намірами;
- середній рівень: учні володіють несистематизованою інформацією про властивості своєї особистості, за сторонньою допомогою можуть проаналізувати власні індивідуальні особливості та зіставити їх з професійними намірами;
- низький рівень: учні не володіють інформацією про властивості власної особистості, не можуть проаналізувати власні індивідуальні особливості та співставити їх з професійними намірами.

Зрозуміло, що діагностичний інструментарій, який використовується науковцями для дослідження рівнів готовності до вибору професій типу «людина – художній образ», є надлишковим у роботі загальноосвітньої школи. У зв'язку з цим необхідно визначити так би мовити діагностичний мінімум, реалізація якого дасть можливість педагогічним працівникам отримати уявлення щодо стану готовності випускників основної школи до вибору подальшого професійно зорієнтованого освітнього маршруту (див. табл. 1).

Таблиця 1

Діагностичний мінімум для визначення шляху професійної освіти школярів

Напрямок діагностики	Методики діагностичного мінімуму
Діагностика професійних інтересів і схильностей	Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) Є. Клімова. Опитувальник професійної спрямованості Дж. Голланда. Профільні і професійні інтереси, «ОДАНІ-2».
Діагностика навчальних досягнень та професійно важливих якостей особистості	Тест досягнень. Шкільний тест розумового розвитку. Тести для діагностики професійно важливих якостей за напрямами профільної спеціалізації школи.
Діагностика підготовленості учня до самостійного та усвідомленого вибору освітнього маршруту	Анкета діагностики особливостей професійного самовизначення учнів. Методика «Готовність до професійного вибору», адаптація А. Чернявської.

Паралельне використання опитувальників Є. Клімова та Дж. Голланда дозволяє порівняти результати вивчення сфер професійної діяльності, привабливих для учня, за двома різними класифікаціями професій. Використання методики «ОДАНІ-2» дозволяє не лише визначити сферу практичної діяльності, яка є предметом професійного інтересу школяра, а й виявити особливості сформованості такого інтересу.

Навчальні досягнення учнів визначаються за результатами їх успішності за навчальними предметами. Шкільний тест розумового розвитку дає можливість зробити певні висновки щодо відповідності здібностей школяра вибраному типу професій або конкретній професії, а також профілю навчання у старшій школі.

Тест структури інтелекту Р. Амтхауера, модифікований Л. Ясюковою, дає змогу оцінити інтелектуальні здібності старшокласників до природних, суспільних, математичних, технічних наук, іноземних мов тощо.

Методика «Готовність до професійного вибору» спрямована на виявлення рівня готовності учнів до усвідомленого вибору професійно-освітнього маршруту, визначення ступеня інформованості школярів про світ професій, рівня автономності і самостійності вибору, здатності ухвалювати рішення, уміння планувати майбутнє, емоційного ставлення до ситуації вибору професії.

Аналіз стану проблеми у практиці роботи середніх загальноосвітніх шкіл дає змогу виявити певні чинники, які негативно впливають на процес підготовки учнів до вибору майбутньої професії. Одним з них є фактичне припинення систематичної роботи з професійної

орієнтації школярів. Як наслідок, нині школярам властива непоінформованість щодо професій типу «людина – художній образ», зокрема, в них відсутні систематизовані знання стосовно змісту вказаних професій, вимог, які ставляться до особистості фахівця. Інформація професіографічного характеру поступає до школярів переважно з неформальних джерел, вплив педагогів на вибір майбутньої професії вони оцінюють як недостатній.

Професійні ціннісні орієнтації та мотиви вибору професії учнями старших класів мають чітко виражену егоцентричну спрямованість. Сучасним школярам властива гіперорієнтація на набуття вищої освіти. Переважна більшість респондентів (понад 70%) планує після закінчення 9 класу продовжити навчання школі, щоб потім поступати у ВНЗ, або поступати у ВНЗ I–II рівнів акредитації. Майже для 20% учнів 8–9 класів проблема професійного майбутнього та вибору професійно орієнтованої навчальної траєкторії не є актуальною.

Вивчення професійних намірів школярів показує, що значна їх частка (12–14% опитаних) спрямована на надбання професій типу «людина – художній образ», але такий їх професійний вибір є нестабільним та орієнтований переважно на зовнішні ознаки професії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закатнов Д. О. Технології активізації професійного самовизначення старшокласників / Д. О. Закатнов // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2001. – № 6. – С. 99–104.
2. Ковтуненко Н. О. Формування у старшокласників готовності до вибору інженерно-технічних професій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ковтуненко Ніна Олексіївна. – К., 2007. – 233 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения Е. А. Климов / . – Ростов-на-Дону, Феникс: 1996. – 512 с.
4. Критерии и показатели готовности школьников к профессиональному самоопределению / под ред. С. Н. Чистяковой, А. Я. Журкиной. – М.: Филология, 1997. – 80 с.
5. Матяш Н. Ю. Формування у старшокласників професійної спрямованості на сільськогосподарські спеціальності у взаємодії школи та вузу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Матяш Надія Юрівна. – К., 1994. – 189 с.
6. Мельник О. В. Підготовка старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії в процесі профільного трудового навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Мельник Олександр Васильович. – К., 2003. – 210 с.
7. Павлютенков Е. М. Профессиональная ориентация учащихся / Е. М. Павлютенков. – К.: Рад. школа, 1983. – 152 с.
8. Піддячий М. І. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах: автореф. дис. ... ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / М. І. Піддячий. – К., 2002. – 19 с.
9. Синявський В. В. Професіограми і професіокарти основних професій / В. В. Синявський. – К., 1999. – 200 с.
10. Тополь О. В. Формування готовності старшокласників до вибору професій сфери підприємницької діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Тополь Ольга Володимирівна. – К., 1997. – 22 с.
11. Федоришин Б. О. Методика виявлення й оцінки загальних інтересів особистості учнів (ОДАНІ-2): метод. рекомендації / Б. О. Федоришин. – К.: Центр міжнар. освіти, 1998. – 24 с.
12. Шевченко Н. А. Формирование готовности старшекласников к трудовой деятельности в области электронно-вычислительной техники: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Шевченко Наталья Александровна. – К., 1994. – 172 с.
13. Янцур М. С. Основи професіографії: практикум / М. С. Янцур. – К.: МПУ ДЦЗ, МОУ РДПІ, 1996. – 223 с.